

Öllös László

Nemzet és külpolitika

A magyar kisebbségek iránti magyar politika ez ideig magán hordozta a magyarországi belpolitikai helyzet számos ellentmondását. Ezek közül a határon túli magyarok számára a legfontosabbika az volt, hogy őket is a magyarországi belpolitikai küzdelmek részeinek, esetenként eszközeinek tekintették. Eközben szembe kellett nézniük azzal a kihívással, amit nemzeti életük állandó veszélyeztetése jelentett, mivel nemzeti problémáik lényege államaik azon szándéka, hogy erőszakosan asszimilálják őket. Létezési állapotuk a folyamatos veszélyeztetettség. A magyarok többsége – mind a kisebbségben élők, mind a magyarországiak körében – a helyes választ erre a kihívásra abban látják, ha vállalják a küzdelmet nemzeti fennmaradásukért. Mindezzel egy korproblémán keresztül kellett megpróbálkozniuk, nevezetesen korunk a rendszerváltás, a transzformáció kora, így a politikai és a társadalmi rendszer átalakításával meg kellett birkóznuk mind a saját soraikban, mind államuk egészében.

Nos, a magyarországi ellentmondás, tehát az alkotmányos egyetértés elmaradása legalább két fontos kérdésben a kisebbségi magyarokat is több csoportra darabolta, tovább bonyolítva társadalmi és politikai életük rendszerváltó átalakulását. Azaz a magyarországi gyenge alkotmányos egyetértést ilyen vagy olyan okokból nem kevés kisebbségi magyar is elfogadta. Kiváltképpen vezetőik számára nyújtotta meg a politikai küzdelem s legitimáció újabb terét, s csak rajtuk múltott, melyikük élt vele, s melyikük nem.

A magyarországi harcok az agresszív nemzeti érzést táplálják, s a szolidaritás, az együvé tartozás érzését gyengítik. A nemzeti érzés az összetartozás érzése. Ha azonban egyre inkább a nemzetben belüli harc érzésévé válik, akkor nemzeti identitásuk biztos védelmére csak a nemzetállam határain belül élő, nemzeti többséget alkotó személyek számíthatnak. A nemzeti harc kielestedése közülük is az ország elhagyására ösztönözhet egyeseket, de többségük így is megmarad a nemzetállam kulturális és nyelvi védőszárnyai alatt. Nem így a kisebbségben élők. A belső nemzeti küzdelem vesztesei, illetve akik megelégteltek az összetartozás érzését roncsoló viaskodást, könnyen válhatnak, ők is kiköltözhetnek a nemzetből, s ehhez még lakóhelyet sem kell váltaniuk.

Ha a Magyar Köztársaság deklarált szándékait tekintjük irányadónak, akkor a magyar külpolitika elsődrendű feladatai közé tartozik, hogy segítse a kisebbségben élő magyarokat nemzeti identitásuk megőrzésében, tehát abban a szándékukban, hogy megmaradjanak magyarnak. Ezen a ponton tehát találkozunk Magyarország és a kisebbségi magyarok szándéka. Ugyanakkor a kisebbségi magyarok nemzeti identitásának megtartása nem nevezhető tisztázatlan ködös előfeltételekkel rendelkező állapotnak. Tudható, mik tekinthetők minimális előfeltételének.

Mindenekelőtt nyilvánvaló, hogy a magyar kisebbségek politikai törekvéseinek, s az őket megjelenítő szervezeteknek szükségük van magyarországi segítségre, hiszen egyedül nem képesek kivívni nemzeti jogukat.

De azért is, mert szervesen kötődnek a magyar kultúra egészéhez, amire fejlődésükhöz, nemzeti megmaradásukhoz akkor is szükségük volna, ha minden igényelt jogukat megadná államuk, nemzetileg elismert részévé válnának az ország politikai közösségének, sőt a társadalom életének minden fontos területén megfelelő pozíciókat szereznének.

A politikai támogatás sajátos természettel bír, és éppen ezért a magyar állam dönthet úgy – ha akar –, hogy a politikai támogatást elválasztja a támogatások egyéb formáitól. Nem kell a kisebbségi társadalom támogatását a politika alá rendelnie, nemzeti életük egyes területeit segítheti saját természetüknek megfelelően.

Ugyanakkor a politikai támogatások rendjében is indokolható, hogy a pillanatnyi hatalmi érdekeken túl általános szabályok is érvényesüljenek. Nemcsak azért, mert a politika az ember nemzeti mivoltának egyik lényeges eleme, hanem azért is, mivel egy nemzeti kisebbség a politika általános nemzeti dimenzióján túl sajátos problémákkal is szembesül.¹

Vegyük számba azokat a nemzetinek nevezett közös célokat, amelyekre a magyar kisebbségek politikai szervezeteinek deklarált erőfeszítései irányulnak.²

1 Az egyéni autonómia és szabad választás elvére épülő asszociáció adta szervezeti rend a kisebbségek körében is sokkal hatékonyabb mint a centralizált. A kisebbségnek lehetővé kell tennie, hogy saját magán belül is létezhessenek kisebbségek. Veit Bader az így kialakuló asszociatív demokráciát jobb és egyben eredményesebb megoldásnak tekinti. Lásd Bader, Veit: *Associative democracy and minorities within minorities*. In Avigail Eisenberg and Jeff Spinner-Halev (eds): *Minorities within Minorities*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005, 319–322.

2 Természetesen mindegyiküknek vannak sajátos céljaik is, amelyeknek szintén nagy nemzeti jelentőséget tulajdonítanak. Egyébként a felsorolás alapjául elsősorban a

1. *Politikai képviseletük tekintetében* a kisebbségi magyarok minden szinten szeretnének képviselőnek jutni az adott állam képviselői testületeiben. Azaz képviseltetni szeretnék magukat az ország parlamentjében, megyei önkormányzataiban, esetleg sajátos jogállású területek önkormányzataiban, valamint természetesen a települési önkormányzatokban. Ugyanakkor a parlamenti képviselet megléte, illetve reprezentativitása, mindegyiknél problémát jelenthet leszavazhatóságuk okán. Ennek okán igénylik sajátos önkormányzataikat, autonómiáikat.

2. *Szeretnék elérni a magyar nyelv hivatalossá tételét.*

Mint tudjuk, az európai nacionalizmusok az esetek többségében egyben nyelvi nacionalizmusok is voltak. Az adott ország egy élő nyelvet kívánt az állam nyelvévé tenni, amivel azt is el akarta érni, hogy ez a nyelv uralja a közéletet. Ennek kellett az irodalom és tudomány nyelvévé válnia, így olyan modernizált formát öltött, ami előnyösebb helyzetbe hozta más nyelvekkel, illetve nyelvjárással szemben. A modernizált hivatalos nyelv ismerete és használata tehát nemcsak az állammal való kapcsolat feltétele, hanem társadalmi követelményévé is válik.

Nos, a magyar kisebbségek nem kevesebbet szeretnének elérni, mint nyelvük egyenjogúsítását, azaz hivatalos használatának jogát. Ugyanakkor egyikük sem szorgalmazta a magyar nyelv hivatalossá tételét az adott állam teljes területén, de ott, ahol élnek, azaz helyi és regionális szinten, igen. A két egyenrangú regionális hivatalos nyelv nem ismeretlen jelenség Európában, tehát működő mintákra is támaszkodhatnak azok, akik az elképzelést részletesen szeretnék kidolgozni országukban. A célkitűzés kétségtelenül jelentős ellenállásba ütközik országaikban, ámde a fokozatos előrehaladás lehetségesnek tűnik.³

Továbbá nyelvi egyenjogúsításuk segítése lehetséges a szomszédos országokban az állam stabilitására nézve veszélyforrásnak tekintett autonómiától elválasztva is. Részben megfelelő nemzetközi dokumentumokra támaszkodva, részben pedig a magyar nyelv közéleti, s ahol kifejezetten nem tiltott, hivatalos használatát segítő magyarországi támogatási programokkal.

Bárdi Nándor és Éger György szerkesztésében megjelent *Útkeresés és integráció, Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999* című, a Teleki László Alapítvány által 2000-ben megjelentetett kötet szolgált.

3 Csak hogy például az uralkodó szlovákiai nemzetiségi jogértelmezés azt mutatja, hogy bármilyen jelentősebb előrelépés a kérdésben a mindenkor politikai erőviszonyok függvénye. Jól mutatja ezt a Kisebbségi és Regionális Nyelvek Európai Chartájának sorsa Szlovákiában. Éppen ezért oly jelentős Magyarország segítsége.

3. *Maguk kívánják igazgatni oktatásügyüket és kulturális életüket.*

A kisebbségi magyarok 1989 után kétféle elvárást fogalmaztak meg az oktatási intézményrendszerükkel kapcsolatban. Egyrészt szeretnék, ha volna magyar iskola az alap- és középiskolák mindegyik típusában. A másik igényük pedig a felsőoktatással kapcsolatos. Szeretnék, ha saját felsőoktatási intézményeik lehetnének.

Kulturális intézményrendszerük vonatkozásában két egymással összefüggő igényről beszélhetünk. A kisebbségi magyarok szeretnék, ha kulturális intézményeik számarányukhoz mértelen olyan támogatást kapnának, mint a többségi nemzet hasonló intézményei. Ezalatt általában arányos pénzügyi támogatást értenek. Ámde fel kell hívnunk a figyelmet két további támogatásforma fontosságára: kulturális életük és oktatásügyük támogatására, valamint nyilvános megbecsülésére az állam tisztségviselői részéről.

Emellett a kisebbségeknek minderre persze kulturális életük minden szintjén szükségük van. Tehát nemcsak országos intézményeik, hanem a helyiek és a regionálisak is hasonló támogatásban és elbánásban részesüljenek, mint a többségi kultúrához tartozók.

A második igény kulturális intézményeik s intézményrendszerük fejlesztésének joga és tényleges lehetősége. Elvárják, hogy az államhatalom ne tiltsa, illetve ne akadályozza meg új kulturális intézmények alapítását, valamint a meglévők továbbfejlesztését. Továbbá, hogy, a közvetlen tiltáson kívül, ne is késleltesse mindezt. A késleltetés elvét kifejezni.

4. *Országuk belső területi felosztását* tehát megyéik, járásaik, körzeteik határát oly módon szeretnék megvonni, hogy a magyarok minél kisebb számban váljanak regionális kisebbséggé. A magyar kisebbségek szeretnének olyan területi státust szerezni, amelyben sajátos jogaikat területhez kötötten is gyakorolhatják. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a föderáció szimmetrikus modellje, amelyben az ország területi felosztása a parlament szerkezetét is meghatározza, nem szerepel még a magyar kisebbségek céljai közt.

A területi autonómia aszimmetrikus modellként már gyakrabban jelenik meg a kisebbségi pártok céljai közt. Ugyanakkor ezt a modellt éppen a magyar kisebbségek szórt településszerkezete és a vegyes lakosságú települések, illetve régiók miatt csak néhol lehet megvalósítani.

Eközben a magyar többségű területeknek sajátos hatásköröket juttatnának, éppen a kultúra, az oktatásügy, valamint a nyelvhasználat területén.

Továbbá azt kívánják, hogy ezek a jogok és lehetőségek a regionális és helyi kisebbségben élő magyarokat is megillessék. Ez az egyik oka a kombinált autonómiamodellek megjelenésének.

5. Gazdasági fejlesztés

A fentiek mellett a magyarlakta területek fontos célja az állam eszközeivel történő gazdasági fejlődése, esetenkénti gazdasági elmaradottságának felszámolása. Ugyanakkor oly módon segítenék a gazdaság fejlődését, hogy ne borítsa fel a már kialakult nemzetiségi arányokat. Azaz kétféle elvárás fogalmazódik meg a kisebbségek körében. Az általuk lakott régiók gazdasági fejlesztése ne maradjon el a többségi nemzet által lakottaktól, s az esetleges fejlesztés a régió adottságaira épüljön. A második pedig, hogy az állam által is befolyásolt fejlesztés ne irányuljon településszerkezetük felbomlására, s a többségi nemzethez tartozók betelepítésére. Hasonlóak az elképzeléseik régiójuk infrastrukturális fejlődéséről.

6. Szimbólumok és kormányzás

Még két fontos törekvést indokolt megemlítenünk, amelyekben ugyan nincsen teljes egyetértés a magyar kisebbségek körében, de azok közé a célok közé tartoznak, amelyek a nemzeti lét természetes elemének tekinthetők, s emellett nem jelentenek veszélyt e térség stabilitására.

- A magyar kisebbségek tagjai közül sokan *szeretnék hivatalos szintre emelni a magyar kisebbség saját szimbólumait*. Értelmezésünk szerint ezzel szeretnék elérni, hogy államuk szimbolikus jelét adja nemzeti méltóságuk tiszteletének.

- Valamint szeretnék, ha *politikai reprezentációjuk részesedne a végrehajtó hatalomból, tehát bekerülne az adott ország kormányába*.

A magyar kisebbségek körében megfogalmazódott az igény az ország legfelsőbb döntéshozói szerveiben, mindenekelőtt a kormányban való részvételre. A törekvés kritikái ellenére, szerintünk, ez az igény fennmaradna az autonómia egyes formáinak elérése esetén is. Ennek három oka van.

Először: az autonómia egyes formái csak részben tudnák helyettesíteni a kormányzati részvételből eredő hatalmi befolyást. Az állítás persze fordítva is igaz, a kormányzati részvétel is csak részben jelent olyan döntéshozatali helyzetet, amellyel az autonómia egyes formái rendelkeznek, és éppen a részbeni eltérések okán marad fontos a kormányzati részvétel a magyar kisebbségek számára.

Országos kérdésben ugyanis a mindenkori kormány hoz döntést, amelyek a magyarokat is érintik. S több, kifejezetten a magyarokat érintő kérdésben autonómiák létrejötte esetén is kormányzati hatáskörben maradnak egyes kérdések.

Másodszor: az országos ügyek eldöntésében való részvétel felelősségvállalást jelent az ország egészéért, s így növeli az adott kisebbség tekintélyét a több-

ség szemében. Sikeres, sőt akár csak elfogadható kormányzás esetén az ország politikai életének természetes részeként tekintenek az adott kisebbségre.

Harmadszor: ha az adott kisebbség politikai reprezentációja nem tagja a kormánynak, akkor az ellenzék része. A mindenkori kormány ellenfeleként nemcsak a kisebbségi célok elérése nehezebb, hanem a többségi nemzethez tartozók számottevő része szemében a kormánnyal való szembenállás egyben az állammal való szembenállást is jelenti. Az ilyen közhangulat pedig szinte minden kisebbségi cél elérését veszélyezteti.

A magyar külpolitika ugyanakkor ezt a törekvést is segítheti, illetve akadályozhatja, hiszen Magyarország többféle befolyásolási eszközzel rendelkezik, beleértve a diplomáciai eszközöket.

A listán nem szerepeltettünk olyan célokat, amelyek a magyar nemzeti hegemonia visszaállítását célozzák, illetve a határok megváltoztatását kívánják kikényszeríteni. Akkor sem, ha hallhatóak kétértelmű kijelentések, amelyek az ilyen szándékot is sejtetni engedik. Részben amiatt nem jelentek meg az előbbi felsorolásban, mert ilyen célok nem szerepelnek a magyar pártok elfogadott programjaiban, de azért sem, mert egyetlen politikai elitcsoport sem rendelkezik elérésük, kikényszerítésük eszközeivel. Az Európai Unióban az ilyen célok nyilvánvalóan elérhetetlenek. Ugyanakkor említést kell tennünk róluk, hiszen akadályai elemei a magyarországi alkotmányos egyetértés kialakulásának.

Ami viszont az előbbieket illeti, azok jelentős része a klasszikusnak nevezhető nemzeti emancipációs célok közé sorolható. A modern nyelv hivatalossá tétele s közéleti egyenrangúságának elérése, a magas kultúra szabad nemzeti fejlesztése, a közművelődés nemzeti jellege, a legfontosabb csoportszimbólumok államivá emelése azok közé a célkitűzések közé sorolhatóak, amelyek már a modern nemzetek kialakulásakor megjelennek. De idetartozik a gazdasági felemelkedés és a politikai képviselő kérdés is.

Nos, nyilvánvaló, hogy a klasszikusnak nevezhető nemzeti célok elérése nélkül a magyar kisebbségek hosszabb távon nem tudnak megmaradni országaikban. Ha sorsukat nemzeti sorsként értelmezzük, nemzeti sorsukat pedig az imént klasszikusnak nevezett célok elérésének megakadályozásában látja a Magyar Köztársaság, akkor megjelenik kötelességeinek az a köre, amiben feltétlenül egyetértésnek kellene uralkodnia minden jelentős magyarországi politikai erő közt. Nevezetesen, hogy támogatja mindezek elérését. Tehát egyrészt segíti politikai és társadalmi szervezeteik ez irányú törekvéseit, másrészt pedig sehol sem marad tétlen, ahol közvetlenül tehet e célokért.

Amellett a fenti célokról állítható, hogy mindegyikük a nacionalizmus megjelenése óta ismert nemzeti célok közé sorolható, értékelésük kapcsán azt is le kell szögeznünk, hogy egymással fel nem cserélhetők, egyik sem helyettesíti a másikat. *Éppen ezért Magyarországnak mindegyiket segítenie kellene oly módon, ahogy azt az adott magyar kisebbség nemzeti életének adott területe megkívánja.* Éppen ezért a mindenkori magyar külpolitika ennél kevesebbet nem tűzhet ki maga elé.

Ugyanakkor a felsorolt célok jellege olyan, hogy nemcsak egy csoportban, hanem külön-külön, azaz egyenként is képviselhetők. Ez pedig jelentősen kiszélesíti a magyarországi külpolitika mozgásterét.

Szomszédságpolitika

Ha elfogadjuk a két elhangzott előadásnak azt a tételét, hogy Magyarország szomszédjai magukra nézve veszélyforrásnak tekintik a magyar kisebbségek egyenrangúságát, s mindenekelőtt az autonómia, kiváltképpen a területi autonómia jelenti a potenciális határváltoztatást számukra, akkor azt is meg kell vizsgálni, hogy a felsoroltakon kívül milyen egyéb eszközök állnak Magyarország rendelkezésére e célok eléréséhez. Ugyanis világos, hogy sem a nemzetközi lehetőségek, sem pedig a magyar kisebbségek saját ereje, Magyarország támogatásával együtt sem jelentenek akkora nyomásgyakorlási potenciált, amely a nagyobb félelem elve alapján úgymond kikényszerítené e jogokat. Ugyanakkor, minthogy itt nemcsak a politikai elit, hanem a szomszédos országok nemzeti többségének véleményéről van szó, megfogalmazható a probléma ebből a nézőpontból is.

Nevezetesen: vannak-e eszközei Magyarországnak a nemzeti ellenségképen alapuló nemzetfelfogás megváltoztatására szomszédjainál. Ehhez persze olyan programok kellenének, amelyek a szomszédos országok nemzeti többségének egyes csoportjaihoz szólnak. E programoknak a társadalmi élet számos fontos területére kellene kiterjedniük, nem hagyva ki a nyilvános nyílt és egyenes politikai nézetcserét sem. Továbbá nyilvánvaló, hogy hosszú távú programokról lehet csak szó.

Magyarország elvileg képes olyan (aktív) politikát folytatni, amelyik pozitív irányban befolyásolja a szomszédságában lévő országok nemzetállami értékrendjének átalakulását.

Ehhez persze át kell gondolnia azokat a fogalmakat, amelyeket használni kívánnak a vitázók, hiszen éppen az alapfogalmak bevett jelentése szokta megszabni az ilyen viták elméleti korlátait.

Politikai és kulturális nemzet

Kétségtelen, hogy a kettős állampolgárság kiélezett vitái során megjelent az az álláspont, miszerint a magyar nemzetet a Magyar Köztársaság polgárai alkotják.⁴

Ebből az állításból az következik, hogy a magyar állam nemzeti felelőssége saját állampolgáira vonatkozik, s náluk véget is ér. Hiszen más államok polgárai nem a magyar, hanem egy másik „politikai nemzet” tagjai.

Nos az állásponttal kapcsolatban több észrevételt kell tennünk. Az első történelmi. A francia nemzetfelfogás alkalmazása éppen most, a határokon túlra került magyarok esetében ugyanis nemcsak aktuálpolitikai jelentőséggel bír, hanem egyben a történelmi Magyarország nemzetfelfogásának utólagos igazolása is. Azé a nemzetfelfogásé, amellyel szembeszegültek a felfogás szerint egyébként politikai közösségként nem is létező nemzeti kisebbségek. S minthogy magukat nemzetileg elnyomva érezték, az első adandó alkalommal felbomlasztották Magyarországot. Ennek következtében pedig a magyarok egy része került kisebbségbe. Azaz sok magyar kisebbségbe szorulása többek között éppen ennek a nemzetfelfogásnak a következménye.

Továbbá, ha a politikai nemzet felfogását tartjuk helyesnek, akkor nemcsak Magyarországon, hanem másutt is érvényesnek kell lennie. Következésképpen álláspontunkból következően Európa nemzeti kisebbségei, illetve kisebbségben élő nemzeti politikailag nem is léteznek, legfeljebb annyit engedhetünk meg, hogy országuk többség által megszabott nemzetének kissé furcsa részei. Ebből pedig a francia jogfelfogás következik, nevezetesen, hogy sajátos jogaiknak nincs nemzeti alapjuk. Úgy látszik, még Magyarországon sem lehet elégszer hangoztatni, hogy léteznek ilyen jogok az Európai Unió államainak többségében. És ha ennek kimondásától óvakodnak is a fenti felfogás hangoztatói, álláspontjuk logikája szerint e jogokat nyilvánvalóan helytelenül ismerték el számos országban. Tehát nem lehet nemzeti alapja például a finnországi svédok, a katalánok és sok más népcsoport sajátos jogainak, hiszen a nemzet helyes definíciójából eredően ők nemzeti értelemben nem is léteznek.

4 „A döntő pont azonban az, hogy *nincs* országhatárokkal szétszabdalt magyar nemzet. Ha tudniillik a nemzetet politikai kategóriaként kezeljük, akkor magyar nemzet csak egy van: a magyar állampolgárok együtt élő közössége. És ha a határon túli magyarok közül bárki (egyénilag) vagy akár mindegyikük (természetesen szintén egyénilag) tagja akar lenni e politikai-nemzeti közösségnek, arra megvannak a megfelelő eljárások: átköltözhet Magyarországra, és nem sok idő múltán magyar állampolgárságot kaphat.” Búr-Baky Miklós: Az alkotmány öre. *Magyar Narancs*, XVII. évf. 2005/35., 2005. szeptember 1., 42.

A francia nemzetfelfogás hangoztatásával éppen a magyar kisebbségek vonatkozásában azonban az érv használói Pandóra szelencéjét nyitogatják. Ha ugyanis emberekről, megkérdezésük nélkül, mások dönthetik el, melyik nemzethez tartoznak, akkor megtehetik ezt maguk az érintettek is. A megalázottak és elkeseredettek válasza ismert: a nemzetfelfogás német változata kulturális nacionalizmus.⁵ Morális alapzatává pedig a dekadenciába hullás megállításának küldetését teszik,⁶ ami persze küldetésszerűségében sok mindenre jogosítja fel véghezvivőit, többek közt az alkotmányos demokrácia szabályainak és intézményeinek kétségbe vonására is.

Ezáltal esetünkben éppen a politikai nemzet felfogásának hangoztatóiról állítható, hogy nem magyarok, hiszen az igaz magyar lélek és szellem nyoma sincsen bennük. S az ilyenek nem tartozhatnak ahhoz a nemzethez, amelyik a történelem legsúlyosabb megpróbáltatásai után is talpra tudott állni.

Sőt, egy második érvelési mód is megjelenhet. A magyar politikai nemzet hirdetőinek kirekesztése a nemzet közösségéből nemcsak a hatalom központosításához szükséges veszélyideológiákból táplálkozhat, amelyet egyébként szívesen hangoztatnak a magukat a néplélek kifejezőinek tartók. Hanem abból az érvből is, hogy a másik fél is hasonlóan cselekszik, ha érdekei éppen azt diktálják, és persze módja is van rá. A különbség csak anynyi, hogy nem kulturális sajátosságaik alapján, hanem állampolgárságuk szerint döntenek el, ki a magyar, és ki nem.

Közben pedig az érintettek véleménye nem számít. És éppen ebben rejlik mindkét álláspont legfőbb gyengéje. Maga az egyén nem döntheti el, hogy melyik nemzethez tartozik, mások teszik ezt meg helyette. Még hozzá akár saját akarata ellenére is. Mások szabják meg nemzethez tartozásának kritériumait, és ők közlik vele, hogy meggyőződésétől függetlenül, melyik nemzethez is tartozik, nem törődve azzal, hogy ő minek tartja magát. Nem maga az érintett, hanem a mások által megfogalmazott s esetenként átfogalmazott definíció alapján mások határoznak nemzeti hovatartozásáról.

Előzetesen elegendő annyit leszögeznünk a politikai nemzet felfogásának mostani alkalmazásáról, hogy kívül esik a nemzeti konszenzus határára. Senki sem fogadhatja el, aki magyaroknak tartja a határon túli magyarokat.

A politikai nemzet koncepciójának kapcsán azonban feltétlenül említést kell tennünk még egy ki nem mondott következményéről, még ha hall-

5 Lásd Berlin, Isaiah: *Az emberiség göcsörtös fája*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996, 344.

6 Lásd Fink, Gonthier-Louis: *Das Bild des Nachbarvolkes im Spiegel der deutschen und der französischen Hochauflärung (1750–1758)*. In *Nationale und kulturelle Identität*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt, 1991, 492.

gatnak is róla az álláspont kultúrnemzeti kritikusai, legyenek akár magyarországi, akár határon túli magyarok. De nem említik maguk a politikai nemzet felfogásának mostani alkalmazói sem. Nevezetesen: az állampolgárság alapján történő nemzeti besorolás a magyarországi nemzeti kisebbségeket is megfosztja annak lehetőségétől, hogy maguk dönthessék el, melyik nemzethez tartoznak, még ha ezt nem is mondják ki a mostani vitatkozók. Pedig elhangzott ez már nem is egyszer. Magyaroknak nyilvánította őket a hivatalos magyarországi politika az első világhégest megelőzően. Majd részben kulturális érveket használva hol magyaroknak, hol másnak, sőt esetenként a magyartól idegen elemnek a második világhéges előtt, alatt és után. Máiig tartó fájdalmas hatással.

Csakhogy a kulturális nemzet jelenlegi felfogása sem fér be a nemzeti egyetértés keretei közé. Hiszen ki az, aki megszabhatja, melyek azok a kulturális sajátosságok, amelyek hordozói magyarok, s amelyek hordozóinál hiányoznak, azok nem magyarok. S persze ki az, aki konkrét emberek nemzeti hovatartozásáról dönthet. Minthogy szép számmal akadnak olyanok, akik elhivatva érzik magukat e kérdés eldöntésére, a nemzeti kirekesztés és megkülönböztetés állandó részévé vált napjaink magyar politikai beszéd-módjának. Egyik következménye a magyar politikai nemzet felfogásának újbóli megjelenése.

Mindkét nemzetfelfogás ugyanattól a morális hibától szenved. Egyik esetében sem az érintett dönt saját nemzeti hovatartozásáról, tehát identitásáról sem, hanem valamelyik definíció alapján mások. A politikai nemzetfelfogás esetében az állam, a kulturális nemzetfelfogás esetén pedig nemcsak az állam tehet ilyet, hanem elvileg bárki, aki a nemzet lényegét jelentő néplélek hordozójának tekinti magát.

Éppen ezért önmagában egyik sem alkalmas egy olyan nemzetfogalom megalapozására, amelybe beleférnek a legkülönbélebb értékrendű, identitású és állampolgárságú emberek, akikben esetenként csak annyi a közös, hogy magyaroknak tartják magukat, ha hagyják őket.

Csakhogy minden magyaroknak, sőt minden embernek joga van eldönteni, hogy melyik nemzethez tartozik, saját belső meggyőződése alapján.⁷ S

7 Például Will Kymlicka szerint az adott társadalom tagjainak közös identitása előfeltétele a nemzeti csoportok összetartozásának. Éppen ezért az egyén szabadságának is részét kell alkotnia. Jóllehet Kymlicka ezt az elvet a nemzetállam feltételei közt a nemzeti többséggel szemben hangsúlyozza, ám nyilvánvalóan érvényesnek kell lennie a kisebbségen belül is. Lásd: Will Kymlicka: *Multicultural Citizenship*. Clarendon Press, Oxford, 173–174, valamint 188.

ennek nemcsak morális, hanem immár számos nemzetközi dokumentumban megjelenő jogi alapja is van.⁸ Aki pedig ezt kétségbe vonja, saját kirekesztése előtt is megnyitja a kaput. Érv tudniillik mindig található hozzá, ha nem az egyén dönt saját nemzeti identitásáról.

Éppen ezért az előbbieknél helyesebbnek s alkalmasabbnak is tűnik egy olyan nemzetfelfogás alkalmazása, amely az emberi jogok értékrendjére épít.

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a nacionalizmus átfogó jellegű identitásforma, tehát számos olyan elemet is tartalmaz, melyek összeegyeztethetetlenek az emberi jogokkal.⁹ Ezért az ilyen nacionalizmus-felfogásokkal nem foglalkozunk. Csak azokat vizsgáljuk, amelyek egyes elemei fontosak lehetnek az emberi jogi felfogás számára.

Amennyiben a nacionalizmus morális alapjairól folytatott vita érvei az univerzalizmus és a nacionális partikularizmus ellentétét a partikularizmus javára döntenek el, akkor a nemzetállam oltárán feláldozható, sőt feláldozandó más nemzetiségű polgárainak nemzeti öntudata, jóllehet a felvilágosodás vitái során megszülető liberális nemzetállam ezt a liberális demokrácia szabályainak általános betartásával gondolja, ebben az egy kérdésben a kivétel elvét alkalmazva. Ezzel azonban a liberális állam éppen egyik alapvető szervezési kérdésében kerül szembe saját individualista értékrendjével, sőt a kivétel alkalmazása során azzal a problémával is, hogy nem képes véglegesíteni a nemzet jellemzőinek teljes sorát. Ezek kapcsán pedig a kivétel a társadalom értékrendjébe és az államhatalom több területére is átszivárog.

A nemzet összetett voltának és a kivételek jelentőségének megfogalmazása azonban nem jár együtt a nemzeti értékek morális elemzésével. Ugyanakkor a későbbi viták jelentős része mégis a nacionalizmus lényegi elemét keresi, azt, amelyre a többi visszavezethető. Ám ezáltal a nacionalizmus számos olyan jellemzőjét elemzik, melyeket az emberi jogi értelmezésnek is figyelembe kell venni. A modernizmus és primordializmus közti vita kapcsán mindkét érvcsoporthal számolnunk kell, sőt egyes elemek különféle

8 A nemzeti identitáshoz való jogot, illetve a nemzeti identitás szabad megválasztásának jogát több nemzetközi emberi jogi dokumentum is leszögezi, beleértve az ENSZ, az Európa Tanács és az Európai Unió emberi jogi dokumentumait.

9 Például Isaiah Berlin a nacionalizmust a nemzeti tudat izgalmi állapotaként jellemzi, amely esetenként a modernizációra adott negatív válaszként jelenik meg. Lásd: Berlin, Isaiah: A meghajlított vessző. A nacionalizmus kialakulásáról. In uó: *Az emberiség göcsörtös fája*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996, 336–337.

kombinációival is.¹⁰ A kérdés emberi jogi felfogásának tehát egyrészt mindenképpen figyelembe kell vennie a nacionalizmus modern világhoz kapcsolódó elemeit. Ezeknek, mint például a társadalmi kommunikáció modern eszközeinek, főként az élő nyelv szerepének, a magas kultúra elemeinek, vagyis a tudománynak, a művészeteknek, a modern állam intézményeinek, beleértve a közigazgatást és az önkormányzatiságot, a modern gazdaságnak, a modern közéletnek stb. szerepelniük kell az emberi jogi felfogás szempontjai között, akárcsak a nemzeti identitás örökség-jellegének, hiszen az egyén készen kapott helyzetbe születik bele, amelyben nemzeti, sőt az adott nemzet nemzet előtti alkotóelemeivel szembesül,¹¹ például a közös hagyományvilággal,¹² a mítoszokkal, a korábbi szimbólumokkal, a kommunikációs örökséggel, a meglévő állami keretekkel, a közös történelmi tapasztalatokkal, a nemzeti nyelv korábbi változataival.

Ám éppen a modernséghez és nemzet előtti örökséghez kapcsolódóan kell felvetnünk egy számunkra nem kevésbé fontos kérdést, nevezetesen az egyén nemzeti döntésképeségének és végső soron a nemzet szabad választásának és alkotásának, a voluntarizmusnak a kérdését. Azt a kérdést, hogy milyen mértékben egyéni döntések eredménye a nemzet, illetve milyen mértékben adottság. Az emberi jogok morális alapjai nyilvánvalóan nem érvényesülhetnek, ha a nemzeti hovatartozás lényegében véve megváltoztathatatlan, s az az embert uraló társadalmi és lélektani kötöttséget jelenti. A nacionalizmus törzsi értelmezése¹³ alapvetően téves, és ezért célját sem érheti el, minthogy a nemzetet az emberi társadalom nemzet és állam előtti szakaszával azonosítja. Ezért a nacionalizmusban rejlő feszültséget sem képes feloldani, sőt elmélyíti azt.

A nemzeti identitás primordiális elemei nem jelentenek megváltoztathatatlan, az egyént determináló adottságot, hiszen a nemzeti örökség egyik eleme sem ilyen. Ugyanakkor a nemzet modern elemei sem jelentik a nemzet előtti örökségtől történő akadálytalan elszakadást az egyén számára. Szinté-

10 Breully, John: *The Nationalism and the State*. Manchester University Press, Manchester, 1998.

11 Clifford Geertz primordiális kötöttségek alatt adottságokat ért, azt a társadalmi környezetet, amelybe beleszületik az ember. Clifford Geertz: *Primordial a Civic Ties*. In Hutchinson & Smith (eds): *Nationalism*. 31.

12 Ezt az álláspontot fejti ki Eric Hobsbawm *Inventing Traditions* című bevezető tanulmányában. Hobsbawm, Eric: Introduction: Inventing Traditions. In Eric Hobsbawm and Terece Ranger (eds): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 1989, 1-14.

13 Berlin, Isaiah: *Az emberiség göcsörtös fája*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996, 336.

zisük lehetséges, ám maga a szintézis még nem eredményez feltétlenül egy olyan álláspontot, amelyik illeszthető az emberi jogok értékrendjéhez. Eredménye akár egy új típusú kollektivizmus is lehet, amely a nacionalizmusban az eliteknek a modern értékekkel szembeni harc során az ősiséghez való visszatérés eredményeképpen visszanyert méltóságát látja, majd az ilyen elitek terjesztik ki a nemzeti érzést a népre.¹⁴ Az emberi méltóság nemzeti vonatkozásai instrumentalista értelmezésének így azonban szintén fel kell áldoznia az egyéni szabadságot, de az egyetemes normák érvényesíthetőségét is.

A nacionalizmus nem mindegyik felfogása felel meg az emberi jogok értékrendjének.¹⁵ Ám feltehető a kérdés: annak okán, hogy a nacionalizmus eszméjének egyes változatai nem mindig, sőt esetenként egyáltalán nem vették figyelembe az egyéni akaratot, jogunk van-e ma is így cselekedni. Ha az ember jogai magukban foglalják az ember nemzeti sajátosságainak egy jelentős részét, akkor aligha.

A modernizmus feltételezi az emberi döntés lehetőségét nemzeti identitásának a kérdésében, ugyanakkor a primordializmus érvei nyilvánvalóvá teszi, hogy e döntéseit olyan adottságai is befolyásolják, amelyeket környezetétől kap. Vajon e készen kapott tényezők, elsősorban a lélektaniak, olyan mértékű befolyásoltságot jelentenek-e, amelyek kizárják a kérdés egyéni megítélését az emberi jogok morális alapjaira építve? Ebben az esetben ugyanis a nacionalizmus kapcsán felvethető a törzsi kapcsolatok újjáéledése.

A modernizmus kapcsán azonban világos, hogy a nacionalizmus felváltotta a prenácionális formákat, törzsi identitással nem teremhető modern nemzetállam. Ám a nacionalizmus nem azonosítható a többi prenácionális identitásformával sem (a rendit például felváltotta), még akkor sem, ha számos elemüket magába olvasztotta. Ez a különbségtevés azért fontos, mert számos liberális gondolkodó felfogásától eltérően a fentiek kapcsán eltérés van a törzsi és a nemzeti kisebbségek jogvédelmének morális alapjai közt. Ugyanakkor a különbségek ellenére meg kell adni a törzsi kisebbségek jogvédelmének

14 Taylor, Charles: Nationalism and Modernity. In Robert McKim & Jeff McMahan (eds): *The Morality of Nationalism*. Oxford University Press, New York - Oxford, 1997, 31-56.

15 Nyilvánvaló, hogy a nemzet és az állam összekapcsolásának az a válfaja, amelyik nem fogadja el az emberi jogok érvényességét, szintén jelentős hatást gyakorolt a nemzetállam későbbi felfogására. Lásd Ludassy Mária: A nemzet kétféle fogalmáról. In „*Sem vele, sem nélküle*” *Változatok a szabadság témájára*, T-Twins Kiadó, Budapest, 1996, illetve MacCormick, Neil: Does a Nation Need a State? Reflections on Liberal Nationalism. In Edward Mortimer (ed.): *People Nation & State*. I. B. Tauris Publishers, London - New York, 1999, 125-130.

alapelveit, s kiindulópontunknak az emberi jogoknak kell lenniük. Ennek értelmében az illiberális szerkezetű törzsi társadalmak tagjai azért jogosultak védelemre, mert társadalmuk pusztulása egyben e társadalmak tagjainak tragédiáját is jelenti a modern versenytársadalom feltételei közt. Az emberi autonómia elve abban, de csak abban az esetben érvényesül, ha az adott közösség gátolja ugyan érvényre jutását, de tagjai számára az emberi jogok világának gyors átvétele e gátaknál is nagyobb veszélyt jelent számukra. Ugyanakkor szélesebb társadalmi környezetüknek kötelessége támogatni modernizációjukat, ám önmaguk és nem mások sajátosságaiból kiindulva.

Jóllehet a nemzeti identitás nem azonos a törzssível, lélektani elemei nyilvánvalóan vannak.¹⁶ Meg kell vizsgálnunk, vajon ezek nem jelentik-e szükségszerűen az agresszív szenvedélyek uralmát, illetve általuk motiváltan a nulla összegű játszmák választását a más nemzetiségűekkel kialakuló kapcsolatokban. Ebben az esetben ugyanis indokolt az állam nemzeti központosítása. Ám ha a nemzeti identitással bíró személyeket indulatok által uraltaknak tekintjük, akkor a liberális nemzetállam alapjai is veszélybe kerülhetnek. A nemzeti indulat kérdése ugyanis olyan nem végleges elemekből álló jelenség, amely esetében nem lehet pontosan megadni a szükséges nemzeti konszenzus tartalmát. Ebben a kérdésben csődöt mond a többségi döntéshozatal a nemzeti többség körében is. Ám mivel a kérdésben kiiktatózott az emberi jogok eszköztára, a döntés a mindenkori politikai többség kezébe kerül. Tehát nemcsak a nemzeti kisebbségek, hanem az adott nemzeti többség politikai kisebbsége is kizorul a kérdés eldöntéséből, és morális akadálya sincs, hogy a döntés ellene is irányulhasson. S ez a helyzet akkor is, ha a liberális demokrácia a nacionalizmus szenvedélyszerű és nem szenvedélyszerű elemeit együttesen is veszélyforrásnak tartja. A nemzeti tekintetben akadálymentes többségi döntéshozatal nemcsak a nemzeti kisebbség hatalmi kontrolljára teremt lehetőséget, hanem a nemzeti többségen belüli kisebbség korlátozására is.

De megállapítható, hogy egyrészt nem csak érzelmi elemekből áll a nemzeti identitás, továbbá hogy érzelmi részének nem kell szükségszerűen agresszív szenvedélyekből állnia. Ebben az esetben pedig nyilvánvalóan folyhat morális vita a nemzeti kérdés problematikus elemeiről mind egyazon nemzet tagjai, mind pedig különféle nemzetek tagjai közt. Ám ahhoz, hogy ezt a vitát egyének folytathassák, tisztázni kell a nemzeti örökség jelentőségének kérdését.

16 A nacionalizmus szenvedélyszerű felfogása kapcsán Liah Greenfeld ennek hitszerű, valláshoz hasonlatos elemeire mutat rá. Lásd Greenfeld, Liah: *The Modern Religion? Critical Review*, Vol. 10. No. 2. 169-191.

Mindenekelőtt le kell szögezni az alábbiakat:

Először: nyilvánvaló, hogy számos nemzet kialakulása során a hatalmi erőszak jelentős szerepet játszott. Ez nem teremt morális jogot ennek folytatására.

Másodszor: a nemzeti örökség befolyásoló tényező ugyan, de morális értékelése az egyén számára lehetséges.

Harmadszor: a nemzeti identitás megváltoztatása lemondásokkal járó lassú, ám végül kétséges eredménnyel járó folyamat¹⁷, ezért annak akár közvetett, akár közvetlen kényszerrel történő befolyásolása morálisan nem indokolható. Ugyanakkor egyéni döntés alapján lehetséges, de függ a választott nemzet befogadási hajlandóságától is.

Ahhoz, hogy ezek az egyébként igazolható elvek egyének közti morális vita tárgyát képezhessék, fel kell oldani az univerzalizmus és partikularizmus feszültségét.

Ehhez pedig meg kell adni annak a felfogásnak a kritikáját, amely szerint lehetséges egyéni választás, ám a nemzeti csoport az a szint, amely közvetíti az egyéni akaratot az egyetemes emberi felé. Az egyén azonban képes morális ítéletet alkotni mind saját nemzettársainak, mind más nemzetek tagjainak nemzeti cselekedeteiről. Erre három tényező teszi képessé. Az egyik úgymond a nacionalizmus fogalma, amely révén megismerheti a nemzet alapvető általános jellemzőit és társadalmi funkcióit, amelyekre igényt tarthat az ember. Továbbá ismeri az adott nemzet konkrét jellemzőit és az adott nemzet adott tagjának álláspontját, valamint az emberi jogok rendjét. Ezen az alapon képes a nemzeti részrehajlás határait oly módon megvonni, hogy a saját nemzetének tagjaival fenntartott szorosabb kapcsolata ne jelentse mások nemzeti fejlődésének akadályozását.

Az egyén tehát képes morális vitát folytatni embertársaival az ember morális egyenlőségének elvére támaszkodva. Ebben az esetben azonban az egyenlőségnek nemzeti egyenlőségnek kell lennie, így meg kell állapítani a nemzeti

17 Avishai Margalit és Joseph Raz több csoporttulajdonságot sorol fel, és velük kapcsolatban kitér a fenti probléma egyik fontos elemére, a nemzeti identitásváltásra. Margalit és Raz szerint a csoport közös karakterrel és közös kultúrával rendelkezik. A csoport tagjai ezt a kultúrát fogják elsajátítani, annak karaktere fogja jellemezni őket. Ám hozzáteszik, hogy „Ezek a vonások nem szükségszerűen kitörölhetetlenek. Az emberek szakíthatnak korábbi kultúrájukkal, és újat sajátíthatnak el. Ez lassú és fájdalmas folyamat, és ritkán végződik teljes sikerrel.” Margalit, Avishai – Raz, Joseph: *A nemzeti önrendelkezés*. In Bretter Zoltán – Deák Ágnes (szerk.): *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1995, 112–113. Az egyén és közösség közti kapcsolat ezért szerintük az önrendelkezés melletti érv lényegi eleme.

egyenlőség kritériumait. Mindenekelőtt nyilvánvaló, hogy nem tarthatnak közéjük azok a nemzeti álláspontok, amelyek mások elnyomását indokolják. Következésképpen ezek jogvédelmét sem követelheti az egyén. Ugyanakkor az egyén képes választani a nemzeti jellemzők közül, sőt képes alkotni is azokat. Azaz képes morális vitát folytatni a nemzeti modernizáció és nemzeti örökség egyes elemeiről, illetve a múlt tanulságairól is. Nemcsak mások, hanem saját nemzetének vonatkozásában is le tudja vonni a következtetést, hogy a nemzeti múlt nem mindegyik eleme értékelhető morális értelemben pozitívan, mint ahogy a modernizáció mindegyik elképzelése sem. A nacionalizmus egyes irányzataival kapcsolatban ugyancsak képes morális értékítéletre. Következésképpen e morális képességek birtokában az egyén igényelheti nemzeti sajátosságainak védelmét, nemzeti méltóságának tiszteletben tartását.

Ehhez a felfogáshoz az emberi jogok egyenlőségelemének azon változatát kell elfogadnunk, mely szerint az egyenlőség jelentős részben a különbözőségek jogegyenlősége. Biztosításához az államra is szükség van, hiszen nemzeti életünknek számos olyan területe van, amely állami vetülettel is bír. Az állam tartózkodása tehát a nemzeti élet magánéleti területeibe történő közvetlen beavatkozástól részben ugyan megragadható a szabadságjogok fogalmaival, más területek viszont az állam nélkül nem létezhetnek. A nemzetállamok korában tehát az állam polgárainak joguk van élni azokkal a lehetőségekkel, amelyeket a nemzetállam biztosít akkor is, ha a többségtől eltérő nemzeti csoportot alkotnak. Polgárai nemzeti esélyegyenlőségének megteremtéséhez persze az államnak meg kell nyitnia intézményrendszerét azok előtt a polgárai előtt is, akik a többségtől eltérő nemzeti identitással bírnak, az ő sajátosságaihoz is igazítva intézményeit. A nemzeti jogok alapjának mindenképpen az e jogokat igénylő személyeknek kell lenniük. Ám, minthogy a nemzeti kisebbségek tagjai jogaik egy jelentős részét közösségben gyakorolják, számukra az államnak a kollektív döntéshozatal feltételeit is meg kell teremtenie.

A fenti felfogás jelenik meg azoknak a területeknek a jellemzése során, amelyeket gyakran szokás a nemzeti kisebbségek jogai közé sorolni. Például a nyelvi jogok az anyanyelv állami szintű használatának biztosítását is jelentik. Az állam polgára ugyanakkor igényelheti, hogy a magas kultúrára épülő nemzetállam a nemzeti többséghez hasonlóan tegye lehetővé számára e magas kultúra egyes, az államhoz is kötődő területeinek művelését, vagyis méltányosan támogassa nemzeti sajátosságainak tudományos vizsgálatát, tudományos és kulturális intézményeit, oktatási rendszerében az anyanyelven oktató iskolák szabad alapítását az oktatás minden szintjén, de a döntést az oktatás tartalmi kérdéseiben is.

Ugyanakkor a felsoroltak mellett egy további területet is fontosnak tartunk. A nacionalizmus nyilvánvalóan rendelkezik lélektani összetevőkkel is. Amint az kiderült, a nacionalizmus lélektani összetevőinek is vannak morális dimenziói, éppen ezért morális vita tárgyává tehetők, és politikai dimenziói is alávetethetők morális értékelésnek. Ezért igényeket támaszthatunk az állammal szemben ebben a kérdésben is. Nevezzük ezt a területet a nemzeti tisztelet elvének. Arról van szó, hogy minden egyéni és csoportjog megadása esetén sem biztos, hogy az adott nemzeti csoport tagjai „otthon érzik” magukat az adott állam keretei között. Az állam az adott csoport kultúrájának és önérzetének védelmezője is. Vagyis a nemzeti szimbólumokról, ünnepekről hozott állami döntésnek teret kell nyitania a kisebbségek szimbólumai és ünnepei előtt is.

Mindezeket figyelembe véve a nemzeti egyenlőség fogalmának átgondolása tehát megkerülhetetlen. Ugyanakkor a nemzeti szabadság értelmének tisztázása nem kevésbé fontos. A két fogalom ugyanis feltételezi egymást. Összekapcsolásuk révén eljuthatunk egy olyan felfogáshoz, amely szerint nem csupán a nemzeti kisebbségek kisebbségi jogai sorolhatók az emberi jogok közé, hanem minden egyén nemzeti jogai. Következésképpen az egyén szabadságának részévé válik nemzeti szabadsága. Ezért minden egyénnek joga van nemzeti szabadsága érvényesítésére, függetlenül attól, hogy a nemzeti többséghez vagy a nemzeti kisebbséghez sorolja-e magát az adott államon belül. Az államnak pedig kötelessége védeni negatív szabadságát, és biztosítani pozitív szabadságát.

Az egyén tehát követelheti államától azoknak a jogoknak a tiszteletben tartását, melyek révén saját adottságai alapján teljes nemzeti életet élhet. Ha az állam ezt polgárai egy része számára nem teszi lehetővé, akkor nem tekinti őket morálisan egyenértékű személyeknek. Megsérti esélyegyenlőségüket, minthogy személyiségük fejlesztését számos területen akadályozza, miközben az állami kötelességek ugyanolyan körét ruházza rájuk. A nemzeti jogok emberi jogi felfogásának egyik fő célja, hogy az államot a kisebbségek nemzeti fejlődését is segítő állammá tegye.

Támogatáspolitikai

A magyar állam a magyar kisebbségeknek képes olyan támogatást nyújtani, amely számottevően csökkenti, ellensúlyozza a kisebbségi helyzet hátrányait. (Ezt egyébként jól tudja mindegyik kisebbségi magyar közéleti személyiség.) Anélkül azonban, hogy lényegileg megszüntetné kisebbségi hely-

zetüket. A magyarországi támogatások így tehát nem oldják fel a kisebbségi lét legfontosabb feszültségét: a magyar kisebbség nemzeti jövőjének bizonytalanságát.

Kétségek kívül nagy a politikai kísértés, hogy a magyarországi támogatással próbálják meg teljesen megszüntetni a kisebbségi lét bizonytalanságát, vagy legalábbis ezt ígérjék. Csakhogy jelentős problémákat szül, ha a kisebbségi helyzet hátrányainak mérséklésére hivatott támogatásokat a második, illetve harmadik cél elérésére is fel kívánja használni a Magyar Köztársaság Kormánya, illetve támogatásával az adott magyar kisebbség politikai vezetőinek a magyar kormány támogatását élvező csoportja. Ebben az esetben a kisebbségi oktatásügy, tudományos élet, közművelődés támogatására fordított erőforrásokból egyben az autonómia kivívását, sőt a kisebbségi helyzet megszűnését is el kellene érni. Csakhogy így a politikai célok finanszírozása válik elsőrendűvé, következésképpen a döntéshozatal is politikusok kezébe kerül. A deklarált politikai cél elérése pedig elmarad. Viszont érezhető következményként jelenik meg a támogatások által eredetileg segítettőnek deklarált területek elhanyagolása, illetve az egyes társadalmi szervezeteknek a politika hatalmi s ideológiai rendjébe való belekényszerítése.

Leggyakrabban az ismert egységérv hallható az ilyen szándék indoklásánál: a léteben fenyegetett magyar kisebbségnek minden erejét összpontosítania kell élethalálharcának megvívásához, hiszen a nemzetállam szándéka a kisebbség felszámolása.

Csakhogy immár kialakultak és megszilárdultak a magyar kisebbségek politikai szervezetei, létrehozták a hatalmi bázisukat, rendelkeznek olyan szervezeti háttérrel, amely jelentős mozgósítási kapacitással bír. A kisebbségi politikai pártnak ma már nincs feltétlenül szüksége más szervezetek irodáit, telefonjait, autóit használnia. Saját választási kampányát is jobb, ha maga szervezi, hiszen így hatékonyabb, és egyébként minden eszköze megvan hozzá. Persze jegyezzük meg, hogy a fentiekén kívül kellene világos, a mozgósítás révén elérhető, s így a közvélemény jelentős része által elfogadott programcélok is, ám a párt helyett ezeket sem adhatják meg a társadalmi szervezetek. Tehát a választási sikerhez a kisebbségi pártnak szüksége van működő szervezetre, egyéb kapacitásokra, főként pedig jó programra, világos célokra. A kisebbség társadalmi szervezeteinek uralására azonban nincsen feltétlenül szüksége. Főként, ha azt is számításba veszi, hogy az ilyen szándék eredeti céljaiktól távolítja el őket.

De vajon nyújtható-e olyan, a határokon átnyúló nemzeti támogatás, amelyik megszünteti a kisebbségi helyzet hátrányait?

Nos, éppen a felsorolt problémák megoldása adja meg a választ erre a kérdésre. A kisebbségi helyzet legjelentősebb hátrányai akkor mérsékelhetők lényegesen, ha legalább az alábbi elvárásokat teljesíti az állam:

- a kisebbség nyelve az állam hivatalos nyelveinek egyikévé válik;
- a kisebbséget nem teszi regionális kisebbséggé is az állam;
- magas kultúráját szabadon fejlesztheti, s ehhez méltányos támogatást kap az államtól;
- egyes szimbólumai s ünnepei az állam szimbólumaivá és ünnepeivé válnak;
- önkormányzatai révén dönthet saját ügyeiben;
- megfelelő megbecsülés és tisztelet övezi mind a politikai osztály, mind pedig a közvélemény részéről;
- sajátos jogai megjelennek az ország alkotmányos rendjében.

Tehát számbelileg kisebbségben maradnak ugyan a többségtől eltérő nemzetiségűek, de olyan helyzetbe kerülnek, amellyel helyesen élve megszüntethetik kisebbségi helyzetüknek azokat a hátrányait, amelyeket egyébként a nemzetállam okoz azáltal, hogy élhetnek a nemzetállam funkcióival sajátosságaik megtartásánál és fejlesztésénél. Persze ne feledjük, a kisebbség mind számbelileg, mind társadalmi súlyát tekintve így is kisebbség marad. Továbbra is nagyobb politikai, gazdasági, kulturális nyomás nehezedik rá, mint amekkora hatással maga lehet a többségre. Ám az állam eszköztára rendelkezésére áll.

Azaz a Magyar Köztársaság maga nem szüntetheti meg a magyarok kisebbségi mivoltának hátrányait. Ehhez azon ország belső viszonyainak kell megváltoznia, amelyben az adott magyar kisebbség él. Ugyanakkor viszont jelentős mértékben erősítheti az ilyen folyamatot.

S végül, a harmadik kérdésre válaszolva: országaikon belül nem szüntetheti meg kisebbségi helyzetüket sem.

A Magyar Köztársaság azonban támogathatja, segítheti a határon túli magyaroknak a kisebbségi helyzetük hátrányainak mérséklésére, sőt lényegi csökkentésére irányuló törekvéseit. Sőt, alkotmányértelmezésünk szerint kötelessége segítenie. Ha ugyanis kisebbségi sorson a nemzeti identitás miatti, a kisebbség jövőjét veszélyeztető hátrányokat is értjük, valamint a Magyar Köztársaság kötelességei kapcsolódnak az így értelmezett sorsszerű helyzethez, akkor Magyarországnak cselekednie kell.

Ehhez azonban egyetértés kell. Ennek minimuma pedig nem maradhat az alatt a magyar kisebbségek nemzeti fennmaradásához szükséges szint alatt. Még akkor sem, ha nyilvánvaló, hogy a Magyar Köztársaság saját lehetőségei most nem érnek idáig. Céljaul akkor sem tűzhet ki kevesebbet, ha

felelősséggel tartozik a magyar kisebbségek nemzeti életéért, ha esetleg e célt nem is képes maradéktalanul elérnie.

Tehát az eddigieket összefoglalva: alkotmányos egyetértés alakulhat ki abban a kérdésben, hogy a Magyar Köztársaság felelősséget visel a határon túli magyarok nemzeti életéért. Határozott célja, hogy a magyar kisebbségek országaikban szerezzék meg azt a státust, amelyikben minden magyar teljes nemzeti életet élhet, tehát az államukon belül ériék el a nemzeti szabadság állapotát. Emellett a Magyar Köztársaság támogatja, segíti a határon túli magyarok kulturális életét, s együttműködik velük a közös magyar nemzeti kultúra ápolásában, fejlesztésében. Hiszen enélkül nemcsak a magyar kisebbségek, hanem a magyarországi magyarok nemzeti kultúrájának fejlődése is akadályoztatott, mégha kétségkívül a kisebbségek is a rászorultabbak. Továbbá Magyarország támogatja a határon átnyúló gazdasági, önkormányzati kapcsolatok kialakulását és fejlődését, segíti a magyar intézmények együttműködését, és lehetőséget biztosít minden magyar ember számára magyarországi kapcsolataik ápolására.

Eszméáramlatok, fogalmak és a kisebbségi jogok

Ami az egyes politikai eszméáramlatok értékelését illeti, kisebbségpolitikai felfogásuk vonatkozásában a magyar külpolitikának olyan nemzetfelfogást kellene választania és alkalmaznia, amely, illetve amelynek a változatai illeszthetők mindegyik jelentős, az alkotmányos demokráciát elfogadó európai politikai eszméáramlat értékrendjéhez. Ugyanis mindegyiküknek van a nemzeti kisebbségeket s az államon belüli nemzeti sokszínűséget elfogadó, azt értéknek tekintő változata. De nemkülönben mindegyiküknek van a nemzeti kizárólagosságot valló koncepciója is. Liberálisok, konzervatívok és szocialisták közt egyaránt találunk a nemzeti kisebbségeket értéknek tekintőket, de veszélyforrásnak tartókat is. Arról nem is beszélve, hogy érveik több ponton keverednek is egymással. Magyarországnak, s a magyar kisebbségeknek azonban nem egyes eszméáramlatokkal folytatott nemzeti harcra van szükségük, hanem megfelelő érvrendszerre, amelyet alkalmazni lehet, bármelyikük kerüljön is hatalomra a szomszédos országokban, illetve az EU bármelyik tagállamában.

A társnemzet fogalma mint modernnek minősített nemzetfogalom kapcsán mindenképpen említést kell tenni arról, hogy a fogalomnak a szomszéd országok egyes nyelveire fordítása során jelentésváltozáson megy át.¹⁸

¹⁸ Hasonló problémák adódnak a fogalommal számos más európai nyelvben is, ami szinte lehetetlenné teszi az elfogadtatását.

Szlovákul például az egy szóban összefoglalt társnemzet egy két szóból álló szókapcsolatként jelenik meg, ez pedig a „partnerský národ”. Azaz – ismét magyarul – a társnemzet partner nemzetként jelenik meg a szlovákok előtt, ami számára az önálló nemzeti lét minden lehetséges következményét észébe juttatja. Egyébként a fogalom megjelenését követően a szlovák sajtóban észre is veszik a többes értelmet.

Ugyancsak hasonló nehézségekkel kell számolni a fogalom angolra fordításakor (és számos más európai nyelvre fordításkor), tehát nemzetközi elfogadtatása, illetve az esetleges támadásokkal szembeni nemzetközi védelme esetén is.

A szomszédos országokban uralkodó nemzetállami felfogás okán a kisebbségi jogok olyan szintre emeléséhez, amely lehetővé tenné a magyar kisebbségek hosszú távú megmaradását, azaz megteremtené nemzeti szabadságukat abban az államban, amelyben élnek, az ottani nemzetállami felfogás megváltozása is szükségeltetik.

Ehhez azonban a mindenkorai magyar külpolitikának mindenekelőtt kerülnie kell mindenféle kétértelműséget a térség s a határok stabilitásával kapcsolatban. Ellenkező esetben bármilyen kisebbségi cél csak akkor érhető el, ha az adott államra nagyobb kényszer nehezedik, mint amekkora fenyegetést a magyar kisebbségnek megadott engedménynek tulajdonít. Például a kisebbségi önkormányzatok egyes formáinak, kiváltképpen a területi autonómiának a nemzeti többség általi elfogadása csak úgy érhető el, ha az alternatívájává az állam egységének reális veszélyeztetése, az elszakadás válik, azaz a kisebbik rossz. Hiszen magában is veszélyforrást látnak, kiváltképpen, ha kétértelmű fogalmakba öltöztetve képviselik. Ezzel azonban teljesen kikerül a politikai realitás mezejéből, s megmarad a politikai mozgósítás, s a kisebbségeken belüli, illetve a magyarországi hatalmi harcok jelszavának.

Ugyanakkor koncepciózus és kitartó szomszédosságpolitikával és a magyar kisebbségek identitását megtartó támogatási rendszerrel a szomszéd országok most uralkodó agresszív, illetve bizalmatlan nemzetfelfogásainak nem kell a teljes reménytelenséget jelentenie a magyar kisebbségek és az emancipációs törekvéseiket támogatni kívánó magyar külpolitika számára.

Ehhez azonban mindenekelőtt egyetértésre van szükség a releváns magyarországi pártok között, és nemkülönben a magyar kisebbségek körében.